

فقه فناوری اطلاعات و ارتباطات

حریم خصوصی

مستثنیات حکم حریم خصوصی

نظارت دولت بر عملکرد مردم

۸۳- جلسه بیست و دوم

۹۴/۲/۱۷

## نظارت ولی امر از طریق عرفا و نقبای قبیله

۱۳- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ وَزَعَمَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ مَرْوَانَ  
وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ حِينَ جَاءَهُ وَقَدْ هَوَّازَنَ مُسْلِمِينَ  
فَسَأَلُوا أَنْ يَرُدَّ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَسَبْيَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعِيَ مَنْ تَرَوْنَ  
وَأَحَبُّ الْحَدِيثِ إِلَيَّ أَصْدَقُهُ فَاخْتَارُوا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ إِمَّا السَّبْيِ وَإِمَّا الْمَالِ وَقَدْ كُنْتُ اسْتَأْنَيْتُ بِكُمْ  
وَكَانَ أَنْظَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حِينَ قَفَلَ مِنَ الطَّائِفِ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُمْ  
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرُ رَادٍّ إِلَيْهِمْ إِلَّا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ قَالُوا فَإِنَّا نَخْتَارُ سَبْيَنَا فَقَامَ  
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُسْلِمِينَ فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ  
فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ قَدْ جَاءُوا تَائِبِينَ وَإِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَرُدَّ إِلَيْهِمْ سَبْيَهُمْ فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيبَ ذَلِكَ  
فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ عَلَى حَظِّهِ حَتَّى نُعْطِيَهُ إِيَّاهُ مِنْ أَوَّلِ مَا يُفِيءُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْنَا  
فَلْيَفْعَلْ فَقَالَ النَّاسُ قَدْ طَيَّبْنَا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ  
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا نَذَرِي مَنْ أَذِنَ مِنْكُمْ فِي ذَلِكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذُنْ فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ إِلَيْنَا عُرْفَاؤُكُمْ أَمْرَكُمْ  
فَجَمَعَ النَّاسُ فَكَلَّمَهُمْ عُرْفَاؤُهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ قَدْ  
طَيَّبُوا وَأَذِنُوا هَذَا الَّذِي بَلَغَنِي عَنْ سَبِي هَوَّازَنَ



## نظارت ولی امر از طریق عرفا و نقبای قبیله

سند خبر عامی است. هوازن نام قبیله‌ای در نجد نزدیک یمن بوده که در جنگ حنین از پیامبر ص شکست خوردند. در این خبر پیامبر برای اجازه گرفتن برای پس دادن اسرای هوازن از عرفای قومشان کمک گرفتند تا تصمیم قوم خود را نهایی کنند و برای او بیاورند که آیا مایلند الان اسرا را ببخشند و پس بدهند یا مایلند آنها را نگه دارند که در این صورت حضرت اسرا را آزاد کند و در جنگهای بعدی از اسرای بعدی به آنها بدهد. این کار حضرت تقریر رابطه خبرگیری و خبرآوری از قوم است که به طور مرسوم بین حضرت و عریفان برقرار بوده است.



## نظارت ولی امر از طریق عرفا و نقبای قبیله

۱۴- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ عَنْ أَبِي زَيْدٍ عَنِ اهْلِقَامِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ مَا يَعْنِي بِقَوْلِهِ وَ عَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ قَالَ أَلَسْتُمْ تُعَرِّفُونَ عَلَيْكُمْ عَرِيفًا عَلَى قَبَائِلِكُمْ لَتَعْرِفُوا مَنْ فِيهَا مِنْ صَالِحٍ أَوْ طَالِحٍ فُلْتُ بَلَى قَالَ فَخُنْ أَوْلَيْكَ الرِّجَالُ الَّذِينَ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ.

هلقام نام یکی از اصحاب امام باقر علیه السلام است. احمد بن عائد امامی ثقه است نام ابو زید معلوم نشد. صدر سند افراد موثقی هستند که صفار صاحب کتاب بصائر از آنان نقل می کند. در این حدیث دلالتی است مبنی بر این که عرافت امری مرسوم و رایج در بین قبائل بوده است و یکی از ویژگی های آنان شناخت عمیقی بوده که از افراد قبیله داشتند و می توانستند افراد خاطی را از افراد صالح بازشناسند. این کار موجب می شود که هنگامی که خطری پیش آید خاطیان شناسایی و به طور مناسبی عقوبت شوند تا آرامش درون و بیرون قبیله حفظ گردد.



## نظارت ولی امر از طریق عرفا و نقبای قبیله

### عارف در كلام فقهاء

عارف در كلام فقهها نیز بكار رفته است از جمله در مورد تعيين فردی به عنوان عارف بر اهل جزیه تا مبالغ تعیین شده بر آنان و اسامی آنان را ثبت و ضبط کند:

۱- إذا عقد الإمام الذمة و عرف مبلغها كتب أسمائهم و أنسابهم و أديانهم و يكتب حلالهم لئلا يشكل الأمر عليه فيدلسوا، فإذا فعل ذلك فإن أراد أن يعرف على كل عدد عريفا على ما يريه من عشرة و عشرين يرعى أمورهم و يضبط من يدخل في الجزية و من يخرج عنها فعل، و إن تولاهما بنفسه جاز.

علامه حلی نیز حکمی مشابه آورده است. همچنین علامه در مورد عاملان بر زکات، در کنار کاتب، قسمت‌کننده، حسابدار، و محافظ، عارف را هم نامبرده است که مستحق دریافت سهمی از زکاتند و عارف را به کسی که اهل صدقات را معرفی می‌کند توصیف کرده است.



## نظارت ولی امر از طریق عرفا و نقبای قبیله

همچنین بر امام مسلمانان مستحب است که لشکر اسلام را مطابق قبائل و طوائف گروه گروه کرده و برای هر گروه عریفی قرار دهد تا بر امر لشکر نظارت داشته و اخبار آن را نزد امیر آورند. این امر طبق آیه شریفه مذکور در ذیل موجب شناخت آنها از یکدیگر و در نتیجه همکاری بهتر اعضای لشکر می‌شود. پیامبر نیز در سال خیبر بر هر ده نفر عریفی را قرار دادند.

۲- و يستحب للإمام أن يجعل العسكر قبائل و طوائف و حزبا حزبا، و يجعل على كل قوم عريفا عريفا، لقوله- تعالى-: و جعلناكم شعوبا و قبائل لتعارفوا. و النبي «ص» عرّف عام خیبر على كل عشرة عريفا.

مشابه همین مطلب را علامه حلی نیز آورده است.



## نظارت ولی امر از طریق عرفا و نقبای قبیله

همچنین در دیه عاقله آمده است که امام باید دفتر دیوانی داشته باشد و نام طوائف را در آن ثبت کند و هر طائفه را تقسیم بندی کند و بر هر فرقه‌ای از آنان عریفی را قرار دهد تا پول دیه را بین آنان تقسیم کرده و اخذ کند:

۳- فإذا ثبت أنها على العاقلة فلا فصل بين أن يكون القاتل من أهل الديوان أو لم يكن من أهله، فإن الدية عن عصبته لا تتحول، و الديوان أن يدون الامام الدواوين فيجعل لكل طائفة فرقة، و يجعل على كل فرقة عريفا يقبض لهم العطاء و يفرقه فيهم، و يكون قتالهم في موضع واحد، و قال بعضهم الدية على أهل الديوان دون العصابات، و الأول مذهبنا.

مشابه همین مطلب را علامه حلی نیز آورده است.



## نظارت ولی امر از طریق عرفا و نقبای قبیله

### نتیجه گیری:

از مجموع روایات و کلمات فقها استفاده می‌شود که عرافت نوعی کارگزاری برای حکومت بوده تا حالات مردم و نیازمندی‌های متقابل بین مردم و حکومت را منتقل و توجیه کند تا بدین وسیله رابطه بین حکومت و مردم تسهیل گشته هر یک وظائف خود را در قبال دیگری بهتر به انجام رساند.

همچنین رابطه حاکم با آحاد مردم از طریق عرفای هر قوم تسهیل شده و نوعی ارتباط زنجیری با واسطه حلقه عریفان بین حکومت و آحاد مردم ایجاد می‌شود و این امر موجب می‌شود که حکومت راحت‌تر بتواند وظائف خویش را انجام دهد و ایجاد انضباط و امنیت اجتماعی میسر گردد.

همچنین هنگام هر نوع توقعی از طرفین، دیگری را توجیه می‌کند تا از مقاومت مردم در برابر دستورات حکومتی یا ظلم عمدی یا سهوی حاکمان بر مردم جلوگیری کند.

از جمله وظائف عریفان طبقه‌بندی قوم خود برای انواعی از وظائف مردم است تا حاکم به هر یک به قدر طاقتشان بر آنها بار نهد.



## نظارت ولی امر از طریق عرفا و نقبای قبیله

۱- به نظر می‌رسد در دنیای مدرن بخشی از وظایف عریفان به خبرنگاران منتقل شده باشد. آنان وظیفه دارند با اطلاع‌رسانی صحیح و مناسب از حکومت به مردم و از مردم به حکومت مشکلات را برجسته کرده و به طرفین کمک کنند تا با درک بهتر از یکدیگر وظائف خویش را در قبال دیگری با آگاهی انجام دهند و از خطاهای خواسته یا ناخواسته جلوگیری کنند. البته روشن است که این وظیفه مشترک بخشی از وظائف خبرنگاران و عریفان است.

۲- همچنین اگر بخشی از وظائف عریفان مثل آگاهی از تمکن مالی عاقله که در زمان‌های گذشته به کمک عریفان صورت می‌گرفته امروزه بتوان با ابزارهای فناوری اطلاعات انجام گیرد مثل رصد حساب بانکی اشخاص از آنجا که خبرگیری از عریفان به این منظور مجاز بوده خبرگیری از حساب‌های بانکی نیز برای شناسایی فقرا از ممولین و اموری مانند آن مجاز می‌باشد و از عموم حرمت تجسس خارج است.



و الحمد لله رب العالمين